

FORSKNINGSETIKK

5. årgang mars 2005

Nr. 1-05

Forskning på barn - etiske dilemma

FORSKNINGSETIKK

UTGIS AV
DE NASJONALE
FORSKNINGSETISKE KOMITEER

I REDAKSJONEN

Lise Ekern (ansv. redaktør)
lise.ekern@etikkom.no
Tlf.: 23 31 83 11

Sigrød Skavlid (journalist)
sigrød.skavlid@etikkom.no
Tlf.: 23 31 83 07

DESIGN

Anca Grafisk Design as
Tlf.: 23 10 36 50
Trykk: Zoom Grafisk AS

ISSN 1502-6353
Opplag: 2.550 eksemplarer

ABONNEMENT

Tilsendes gratis ved henvendelse til:
ab@etikkom.no
eller tlf.: 23 31 83 00

FORSKNINGSETIKK

Prinsens gate 18
Postboks 522 Sentrum
0105 Oslo
Tlf.: 23 31 83 00
Faks: 23 31 83 01
E-post: post@etikkom.no
Internett: www.etikkom.no

Blader merket er medlem av
Den Norske Fagpresses Forening

fagpressen

FOTO FORSIDE: GETTY IMAGES / IMAGE BANK

INNHold

- 3 Postkontor med større postkasse?
- 4 Universitetsfengsel – er det en god idé?
- 8 Forskningsetisk harmonisering i Europa
- 10 Når barnet blir forsøksperson
- 14 Leserundersøkelsen 2005
- 16 Forskningsetikk i konfliktområder
- 19 Gjesteskribent
- 20 Sett og hørt
- 22 Bokomtale
- 23 Kjente historier fra forskningsetikken

REDAKTØREN HAR ORDET
ved Lise Ekern, redaktør av Forskningsetikk

Postkontor med større postkasse?

Ordene ovenfor knytter seg opp mot temaet denne spalten tok opp i september – nemlig Nylenna-utvalgets arbeid med ny lov om medisinsk og helsefaglig forskning. I første runde ble det foreslått EN postkasse for forskerne; med andre ord en forenkling av prosedyrer, lover og regler; hovedsakelig ett sted hvor forskningsprosjekter ble behandlet. Da ble det også foreslått at de regionale forskningsetiske komiteene – REKene – skulle være postkontor, altså det stedet der skulle postkassen stå.

Nå er forslaget til lovutkast (NOU 2005:1) offentliggjort og sendt på høring. Og utvalget har foreslått at den ønskete ene postkassen skal være REK-systemet. Men som det ble sagt før utkastet var klart, det krever flere ressurser og utvidelse av systemet. Vi som arbeider med forskningsetikk i det daglige, leser i lovutkastet at vårt ønske om fortsatt bruk av skjønn er blitt hørt. Det står å lese i utredningens oppsummering: «Komiteenes økte fullmakter til å utøve skjønn og differensiere krav avhengig av prosjektets egenart og risiko for skade, vil både fremme, forbedre og forenkle forskningen»...

Det nye lovutkastet inneholder en betydelig forenkling. Den nye loven skal omfatte all medisinsk og helsefaglig forskning som involverer mennesker, humant biologisk materiale eller helseopplysninger og bygger på prinsippene i

Helsinki-deklarasjonen, biobank- og bioteknologiloven og person- og helseregisterloven.

Interessant er det at lovutkastet foreslår innført et såkalt bredt samtykke. Det er positivt, med tanke på hvor mye materiale som for eksempel finnes i biobanker. Hvis lovforslaget går igjennom, vil mye av dette materialet kunne benyttes uten nye samtykkekrav for hvert eneste prosjekt – men selvfølgelig først etter en forskningsetisk vurdering. Komiteesystemet har lenge imøtsett en forenkling på dette området. Forskningsetiske krav holdes i hevd samtidig som byråkratiet forenkles. Og den personen som en gang har gitt sitt blod til forskning, slipper gjentatte brev om nye forskningsprosjekt som krever sitt samtykke.

I tråd med åpenhetsprinsippet mener utvalget at de regionale medisinske komiteene bør føre en systematisk oversikt over prosjekter og biobanker. Registerne må være tilgjengelig for de som ønsker innsyn. Dette kravet er komiteene på godt vei til å oppfylle – med innføring av databaseregistrering av alle prosjekter fra 1. januar i år. Men enda er ikke dette registeret søkbart for offentligheten. Det vil komme.

Utvalget foreslår lovhjemling av dagens praksis innenfor de regionale forskningsetiske komiteer. Det innebærer at de tilrådinger og frarådinge som gjøres i dag, vil være enkeltvedtak i forhold til forvaltningsloven. Etter

vanlige forvaltningsrettslige prinsipper skal slike avgjørelser ha ankemulighet. Det foreslås at Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin blir en slik ankeinstans.

I utredningen nevnes det at det nasjonale komitésystemet slik det er i dag – med tre komiteer innenfor fagområdene: medisin, samfunnsvitenskap og humaniora, naturvitenskap og teknologi – sees på som en god ordning som bør utvikles. Men utvalget går ikke inn på hvordan de to andre nasjonale komiteene skal innpasses. Derimot legges mange føringer for videreutvikling av det medisinske forskningsetiske området. Herunder omtales også komiteenes sentrale rolle som veiledere for forskere i forskningsetiske spørsmål og som pådrivere til den offentlige debatt om forskningsetiske spørsmål.

En lovhjemling av komiteene er i tråd med Utdanning- og forskningsdepartementets forslag som ble sendt på høring i juni 2004. I denne høringen ble det foreslått en lovhjemling av hele komité-systemet og også foreslått opprettelse av et uredelighetsutvalg. Foreløpig ligger departementets eget forslag på is, til tross for en omfattende høringsrunde.

Nå blir det spennende å se hvordan brikkene til sist blir satt sammen. ■

Lise Ekern

UNIVERSITETS

– er det en god idé?

Forskning i fengsler bringer raskt opp flere etiske dilemma. Fangene er aktørene som skal være med i forskningen. De befinner seg i en tvangssituasjon – for å sone en straff. Vil de føle valgfrihet i forhold til å delta? Forskningsetisk snakker vi om fanger som en sårbar gruppe, og det stilles dermed spesielt strenge krav til forskningssituasjonen. Og hva med den frie forskningen hvis fengsel og universitet forenes?

Debatten kom i gang etter at Leif Waage i Kriminalomsorg region Vest lanserte ideen om et universitetsfengsel etter modell av et universitetssykehus. Det var i 2003. Aktørene i samarbeidsprosjektet skulle være Bergen fengsel, Universitetet i Bergen og Haukeland Universitetssykehus. Det ble søkt om 15. millioner kroner. Prosjektet er ennå ikke kommet i gang.

Mer forskning, men hvilken?

Det er en kjensgjerning at det trengs mer forskning i fengslene. Waage har forklart at det skal forskes på metoder og modeller for å behandle ulike innsatte. Undersøkelser viser at fangene kommer fra det fattige lag i folket, mange med rusproblemer og vanskelige tilpasningsforhold i samfunnet. Waage sa til Klassekampen for ett år siden at etter hans syn har det siden 1970-årene blitt forsket for mye i forhold til fange og samfunn. Han mener forskningen må bli mer individrettet. – Det som er riktig for Pål er ikke nødvendigvis riktig for Per, mener han. Videre ser han ikke helt for seg hvordan universitetsfengselet skal bygges opp, men har universitetssykehuset som modell for tanken.

Kritikk har han møtt fra flere hold. Og det stilles spørsmål ved ulike etiske sider av slik forskning. Professor i kriminologi Hedda Giertsen er en av dem som har hatt flere kritiske kommentarer.

Hun mener at det vil være svært alvorlig om man i fengselsforskningen mister samfunnspektivet. – Vi må ikke glemme at fangene er i fengsel for å sone en dom. Målet er at fangen skal ta sin straff, fordi han eller hun har brutt samfunnets regler – et samfunn de skal tilbake til. I fengslet skal fangene, i følge straffens formål, måtte «lide» samtidig som de skal bli påvirket til å endre adferd; altså ikke gjenta forbrytelsen.

Giertsen er absolutt tilhenger av bedre kriminalomsorg, men tror mer på modellen til Oslo Fengsel, som lanserer seg som et kultur-fengsel. Der blir det lagt til rette for at undervisning, musikk, samtaler og møteplasser med innhold som ikke er «fangetypiske», men hører med i et vanlig samfunn.

Etiske dilemma

En forskning på fanger bringer raskt opp en diskusjon om krav til frivillig, informert samtykke. Fanger befinner seg i en presset situasjon; de har ikke valgt å være der de er. Innenfor forskningsetikken snakker vi om fanger som en sårbar gruppe, og det stilles dermed spesielt strenge krav til forskningssituasjonen. Man kan spørre seg hvilke motiv en fange vil ha for å si ja til forskning. Han eller hun kan gjøre det fordi de tror de får det bedre i fengslet, de kan gjøre det fordi de tror de vil endre adferd ved å være med, de kan gjøre det fordi de tror

de kommer fortore ut av fengselet, eller de kan gjøre det fordi de tror de må. Frivilligheten har absolutt en grad av usikkerhet i seg.

Hedda Giertsen har både i intervju og foredrag kommentert det etiske dilemma med et universitetsfengsel og frivillighetsaspektet. – Det er vanskelig å bruke ordet *frivillig*, når man sitter i fengsel, sa hun på seminaret i Bergen siste høst, som diskuterte ideen om et universitetsfengsel. – Fangen er i en tvangssituasjon; han eller hun er ikke i stand til å velge – på den måten som folk utenfor fengslet er – for eksempel til å bryte behandlingen. I behandlingssituasjoner utenfor fengslet har

FENGSEL

GETTY IMAGES / IMAGE BANK

behandler og klient/pasient felles interesser. I fengselet har partene – fange og kontrollør – i prinsippet motstridende interesser. Selv om fanger får tilbud om hjelp, oppheves ikke denne motsetningen. I ethvert fengsel vil hjelpetilbud unngåelig være knyttet opp til grunnleggende trekk ved fengslet; kontroll, straff og belønning.

Hvis tilbudet er en del av et forskningsprosjekt, kan fanger anta at de er med på et program som får konsekvens for deres sonings-situasjon. Derfor vil en fanges beslutning om å være med eller ikke, være påvirket av situasjonen fangen befinner seg. Valget kan ikke

sies å være fritt og utelukkende tatt i forhold til et aktuelt prosjekt. Valget blir tatt i forhold til om soningssituasjonen kan bli bedre, hevdet Giertsen.

Mange forskningsprosjekt i fengsel kan raskt føre med seg forskjell på de fangene som deltar i et prosjekt, og de som ikke deltar. Det kan bli A-lag og B-lag. Dette kan påvirke både innsatte og fengselsbetjenter til forskjellsbehandling.

Fri forskning umulig

Det gjøres mye forskning i fengslene allerede, men ideen med et universitetsfengsel vil inne-

bære at hele fengselet som organisasjon blir forskningsarena. De som jobber der, vil bli tvunget til masse merarbeid gjennom registreringer og byråkrati. Dette kan bruke opp tid og ressurser som egentlig skulle komme fangene til gode på annen måte.

Et annet punkt som er kommet fram i kritikken av ideen om et universitetsfengsel, er sammenblanding av roller. Ansatte ved fengselet vil samtidig være en del av universitet, altså arbeide innefor det systemet man skal forske i. Særlig jussprofessor Nils Christie har vært opp-tatt av dette og mener dette er uheldig i forhold til idealet om fri forskning. ►

Forskningsetisk blir dette absolutt et problem. Forskning skal bringe fram nye tanker og må ikke bli styrt av uheldige bindinger, hevder han. I en artikkel i Morgenbladet våren 2004 kommenterte han dette slik: « Det ligger betydelige føringer på dem som skal forske innen denne type organisasjon. Det vil finnes forventninger, spesielt til valg av problemstillinger og lojalitet mot organisasjonen. Ved vanlige universitet kan det være vanskelig nok å velge temaer utenom allfarvei og senere kanskje si noe – for mange forargelig – hva man fant.»

Forsker Bodil Ravneberg fra Rokkansenteret i Bergen har ferdiggjort et prosjekt hvor hun intervjuet fanger i Oslo og Bergen. Dette ga henne innblikk og erfaringer som gjør at hun mener det er mange etiske dilemma som må løses, før ideen om et universitetsfengsel kan settes ut i livet. Hun mener det er for snevert å konsentrere seg om individet, fangen, slik universitetsfengselet ser ut til å legge opp til.

– Det er bra å sette fokus på at behandlingen av fanger ikke skal være vilkårlig. Men for å få det til må man ikke bare se på resultat av ulike program, men også studere fengselet som organisasjon og samfunnet rundt, mener hun og påpeker som flere andre tvangssituasjonen til fangen.

Hva skjer?

Den konkrete saken om universitetsfengsel har vært omtalt i en utredning laget for Justis- og politidepartementet. Andreas Skulberg, som er leder av Utviklingsseksjonen innen kriminalomsorg, forteller at saken er kommentert i en innstilling fra 2004: «Utdanning for fengselsbetjenter». Der står det å lese: « Vi oppfatter mandatet slik at det faller utenfor å komme med en anbefaling m.h.t. om det bør etableres et universitetsfengsel eller ikke. Men vi konstaterer at Universitetet i Bergen, i likhet med mange høgskoler i Norge, er positive til et nærmere samarbeid med kriminalomsorgen.»

– Jeg er usikker på om forslaget til universitetsfengsel, slik det foreligger i dag, kan bli gjennomført, sier Andreas Skulberg, Justis- og politidepartementet.

Innstillingen omhandler i hovedsak en utredning om Kriminalomsorgens utdanningscenter skal bli høgskole. Den gir ingen konkret anbefaling om universitetsfengselet. Skulberg forteller at det ikke er satt av midler til prosjektet pr. i dag. Vi regner med at politisk ledelse kan ta stilling til dette i forbindelse med behandlingen av Høgskolegruppens innstilling.

– Vi trenger mer kunnskap om og innen kriminalomsorgen, og vi trenger mer forskning i forhold til å forebygge krimi-

nalitet. I det perspektivet er ideen om universitetsfengsel god. Vi trenger å tenke nytt. Vi trenger åpenhet om alt som foregår i fengslene og friomsorgen, mener Skulberg. Etter mitt syn vil det være en fordel om flere fagmiljøer i tillegg til de sterke og gode kriminolo-

giske miljøene engasjerer seg. Vi trenger større bredde både i forhold til metodevalg og faglige tilnærminger. Departementet forsøker å få til et tettere samarbeid med de andre nordiske landene. Da vil vi også kunne legge mer til rette også for kvantitativ forskning, noe som vi har lite av i dag.

I forhold til Universitetsfengsel er det enkelte etiske spørsmål som umiddelbart peker seg ut som vanskelige. For det første er det helt klart at det skal ikke drives eksperimentell forskning på innsatte. Dette er også slått fast av Europarådet. Videre, hvis det er fengselsansatte som skal gjennomføre studier av/rundt innsatte, er det problematisk å sikre et informert, reelt, frivillig samtykke. Samtykkeproblematikken er mindre hvis man skal forske på systemene. Imidlertid kan dette komme i konflikt med prinsippet om uavhengighet. Jeg er opptatt av at det kan oppstå uheldige bindinger hvis noen fra universitetsfengselet skal forske på seg selv.

– Jeg er usikker på om forslaget til universitetsfengsel, slik som det ligger i dag, kan bli gjennomført. Før man eventuelt gjøre det, må man nøye utrede de etiske utfordringene som er knyttet til et slikt prosjekt. ■

KOMMENTAR

Sekretariatsleder i Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), Hilde Nagell, sier til Forskningsetikk at hun reagerer på sammenligningen mellom universitetsfengsel og universitetssykehus. – Slik sykehusmodellen fungerer foregår forskning og behandling side om side – ett og ett prosjekt i mange forskjellige situasjoner. Det er ikke sykehuset som arena som betyr noe, men lidelsen den enkelte pasient har.

I et universitetsfengsel vil rammene være helt annerledes. Fengselet er et sted fangene er tvunget til å være. Den situasjonen er spesiell. Forskningsetisk byr det-

te på mye større årvåkenhet enn der forskning har frivillige aktører. Hun henviser til de forskningsetiske retningslinjene for samfunnsfag, juss og humaniora, spesielt punkt 6:

...«individet har behov for å kunne påvirke hva som skjer med det selv på viktige områder av livet. Å være underlagt andres vilje, med de muligheter for manipulasjon som det innebærer, kan oppleves som nedverdiggende. Aktsomhet er særlig påkrevet når de menneskene som er gjenstand for forskning, har liten mulighet til å unngå å delta i forskningsprosessen, for eksempel når forskningen skjer i en institusjon»....

Les mer:

<http://www.etikkom.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/NESHretningslinjer/99>

Forskningsetisk harmonisering i Europa

Det første all-europeiske møte for medisinske forskningsetiske komiteer viste at det er flere ulike løsninger i forhold til hvordan komiteene er juridisk forankret, organisert, finansiert, og hvordan de arbeider. Mange problemstillinger og utfordringer er likevel felles. De norske regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk har kommet langt i forhold til de tiltakene som ble diskutert på konferansen.

TEKST: SIGRID SKAVLID FOTO: KNUT DALEN

På dagen 60 år etter løslatelsen av fangene i den tyske konsentrasjonsleiren Auschwitz, 27. januar, ønsket Janez Potocnik, EU-kommisær for forskning, velkommen til konferansen Research Ethics Committees in Europe – Facing the future together. Nå var møtetstedet i Brussel.

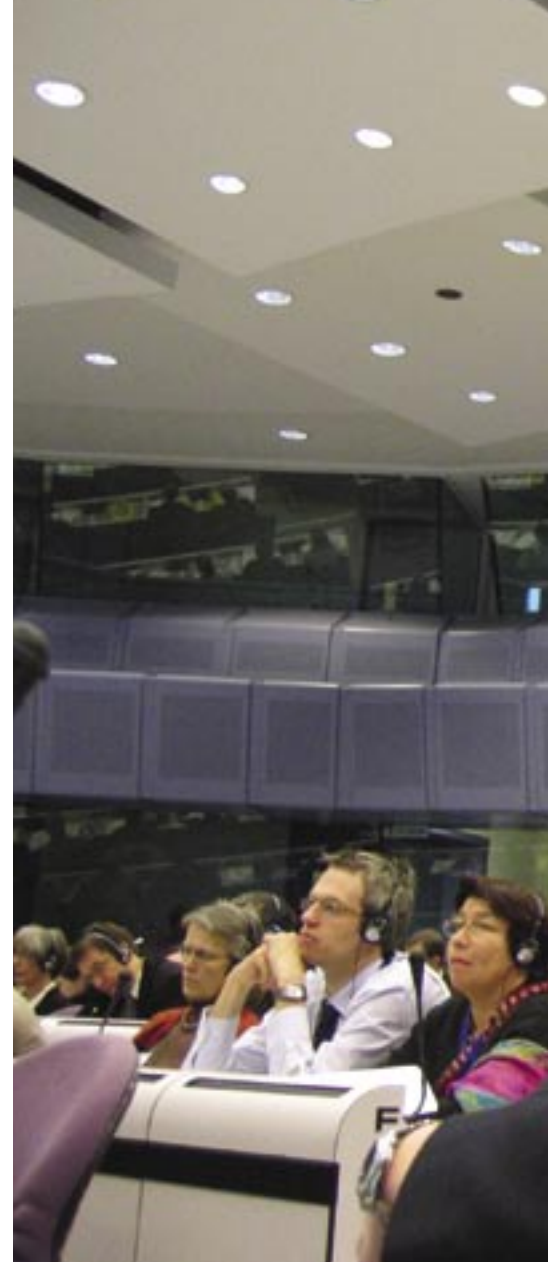
Sammenfallet med løslatelsen fra den tyske konsentrasjonsleieren var tilfeldig, men viktig symbolsk. De grusomme medisinske eksperimenter som foregikk i tyske konsentrasjonsleire, var bakgrunnen for arbeidet med etiske retningslinjer for medisinsk forskning. Utviklingen innen forskningsetikk etter hendelsene i Hitler-Tyskland var utgangspunktet for Povl Riis' innledningsforedrag. Dansken Riis er en av pionerene innen etablering av forskningsetiske komiteer i Europa etter den 2. verdenskrig. Det ble etter hvert et krav, blant andre fra medisinske tidsskrifter, at medisinske forskningsprosjekt skal være vurdert av en uavhengig etisk komité. I Vest-Europa har komiteene vært i virke i flere tiår, men i Øst-Europa er opprettelse av forskningsetiske komiteer for forhåndsvurdering av medisinske forskningsprosjekt av nyere dato.

Erfaringsoverføring

Hensikten med konferansen var å lage et møtested for medlemmer av etikkomiteer innen det europeiske forskningsområdet (ERA). Man ønsket å utveksle erfaringer og informasjon om de ulike systemene for etisk vurdering av forskningsprosjekt. I flere land er de forskningsetiske komiteene ganske nye, mens de i andre land er velregulert og vært i drift lenge. En harmonisering av hvordan forskningsetisk vurdering av medisinske forskningsprosjekt foregår i Europa, var også et ønske. Konferansen hadde som mål å starte en prosess for å finne felles løsninger og stake opp en retning for de europeiske etikkomiteene.

Likt og ulikt

Konferansen viste at det var stor variasjon. Noen land har mange komiteer. Noen har et ankesystem, andre ikke. Noen har spesielle komiteer som vurderer legemiddelutprøving. Noen er hjemlet i lov, andre ikke. Noen tar betalt for å vurdere et prosjekt, andre ikke. Komiteene er også finansiert på ulikt vis, men en ting var felles; et ønske om bedre økonomi for å utføre sine oppgaver.

To av de norske deltakerne, Arne Salbu og Knut Dalen, begge fra REK Vest, synes det er nyttig med europeisk erfaringsutveksling.

Stor deltakelse

Den europeiske unionen, ved avdeling for samfunn og vitenskap i generaldirektoratet for forskning, var arrangør av konferansen, som samlet mange hundre deltakere fra de europeiske etikkomiteene. 26 europeiske land var representert, samt en rekke europeiske og internasjonale organisasjoner.

Den norske modellen for forskningsetikk ble presentert på en av parallellsesjonene på konferansen. De norske deltakerne kunne med glede konkludere med at mange land var atskillig dårligere stilt med hensyn til organisering og arbeidsforhold enn i Norge. Mange av diskusjonene på konferansen var også et tilbakelagt stadium for de norske regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk.

ARBEIDSGRUPPER

Konferansen var lagt opp med ulike arbeidsgrupper:

1. Organisering, infrastruktur og etikk-komiteenes rolle nasjonalt

Konklusjonen i denne arbeidsgruppen var at det var flere spørsmål enn svar. Et av temaene som ble diskutert, var uavhengighet. For å sikre uavhengighet er tverrfaglig sammensetning – inkludert lekfolk, et middel. Da vil man sikre at komiteen ikke er dominert av en type faglig skjønn. Finansiering var også et tema i denne workshopen. Hvor pengene kommer fra er ikke uvesentlig for uavhengighet. Flere komiteer tar seg betalt for vurdering av et prosjekt, og kostnadene lå helt opp mot 2500 Euro. Noen land, f. eks. Kypros, har et system slik at pengene ikke går direkte til den komiteen som behandlet prosjektet, men til en sentral nemnd som fordeler pengene. De fleste mente imidler-

tid at etisk vurdering av forskningsprosjekter er en samfunnsoppgave pålagt av staten som det offentlige bør betale for.

2. Standard saksbehandlingsprosedyrer og kvalitetssikring

Spørsmålet som ble diskutert i denne forsamlingen var hvor standardisert bør de forskningsetiske komiteene være. Det ble diskutert om de etiske komiteene burde ha standard saksbehandlingsprosedyrer (SOP), og hvorvidt disse skulle være offentlige. I denne diskusjonen ble det argumentert for at det er viktig at prosedyrer er gjennomsiktede. De bør være allment tilgjengelige, for eksempel publisert på Internett. I debatten om kvalitetssikring ble det trukket frem at medisinsk ekspertise er essensielt for kvaliteten på arbeidet i komiteen. Ikke for å avgjøre hva som er riktig eller galt, men rett og slett for å forstå hva prosjektet dreier seg om.

3. Samhandling med andre instanser

Anbefalingene fra denne diskusjonen var blant andre at de etiske komiteene må forbedre sin samhandling med den farmasøytiske industrien for å sikre en bedre utforming av protokollene (beskrivelsen av forskningsprosjektet). For å sikre allmennheten innsyn i komiteenes virksomhet, ble websider nevnt som redskap for å rapportere til samfunnet. Nettverk for utveksling av informasjon både nasjonalt og internasjonalt, ble også vurdert som virkemidler for å oppnå harmonisering.

4. Opplæring og erfaringsoverføring

En mer eller mindre samstemt tilbakemelding fra denne gruppen, var at opplæringsprogrammer er viktig, og at EU snarest setter av midler for utarbeiding av slike program. ■

DE VIKTIGSTE PROBLEMSTILLINGENE VEDRØRENDE FORSKNING SOM INKLUDERER BARN, DREIER SEG OM:

- KRAVET OM INNHENTING AV SKRIFTLIG, INFORMERT SAMTYKKE, SÆRLIG I AKUTTSITUASJONER
- HVILKEN GRAD AV RISIKO MAN SKAL UTSETTE BARNET FOR

Vanskelig forskningsetikk

NÅR

BARN

ET

BLIR FORSØKSPERSON

Innenfor forskningsetikken er barn definert som en sårbar gruppe. Det stilles da spesielt strenge krav til skriftlig, informert samtykke og krav til minimal risiko. Skal barnet ha standard behandling eller inkluderes i utprøvingen av en ny forskningsmetode? Hvordan håndteres informert samtykke i en akuttsituasjon? Hvordan få ny kunnskap uten en viss risiko? Flere spørsmål enn svar viser at forskning på barn er et vanskelig tema.

Temaet «Barn og forskning» har vært diskutert i Tidsskrift for Den norske Lægeforening med flere innlegg i 2004. Professor Dag Bratlid ved avdeling for Barn og ungdom ved St. Olavs Hospital i Trondheim hadde en artikkel i tidsskriftet. Det førte til diskusjon og debatt, som avslørte en viss uenighet omkring temaet. Vi skal ikke her gå inn på de ulike syn, men prøve å ta opp prinsipielle sider av forskning på barn.

Barn er en mangeartet gruppe; de kan være syke eller friske; noen er små – noen er større.

De har, som alle andre, krav på rett medisinsk behandling og rett medisin. I mange år har man ment at det har vært uetisk å forske på barn, såfremt barnet det gjelder ikke kunne ha direkte nytte av forsøket. Barnet skulle ikke utsettes for noe man ikke visste konsekvensene av. Det har blant annet ført til at svært mange av de medikamenter og prosedyrer som barn behandles med i dag, bare er testet ut på voksne. I USA tok de konsekvensen av dette for noen år siden og innførte nye retningslinjer (National Institutes of Health, 1998),

som sa at all medisin som kunne tenkes brukt på barn, også skulle testes på barn. Denne bestemmelsen er nok forløper for den nye loven som er på trappene innen EU (se faktaboks 1 neste side).

Forskning på barn er regulert gjennom Helsinkideklarasjonen og andre internasjonale avtaler. I Norge må et forskningsprosjekt nøye vurderes av en forskningsetisk komité og ofte ha en godkjenning fra Datatilsynet, samt følge helseopplysningsloven og personvernlovgivningen. Det betyr at et prosjekt både er

GETTY IMAGES / IMAGE BANK

etisk vurdert og vurdert opp mot lovverket, før det settes ut i livet.

Samtykkets verdi

Det betyr imidlertid ikke at man dermed har løst de vanskelige dilemmaene når man skal vurdere om et barn skal være med i et forsøksprosjekt. Som nevnt er barnet definert som en spesiell sårbar gruppe. De kan ikke ta egne valg før etter 12 år (se faktaboks 2 neste side). Foreldre eller andre foresatte må samtykke på barnets vegne. Dersom beslutningen om å in-

kludere barnet i et forskningsprosjekt må tas på meget kort varsel, kan det være umulig å få et slikt samtykke fra foreldrene med de krav som stilles til hvordan et slikt samtykke skal innhentes. Legen eller annet helsepersonell rekker ikke gjennomføre samtykke - prosessen før etter at beslutningen om å inkludere barnet i prosjektet, er tatt. Legen selv har tatt valget mellom å gi barnet standard behandling eller gi barnet den behandlingen som man vil prøve ut.

Hvis foreldrene er til stede, kan legen i noen

tilfelle lykkes i å ha fått et skriftlig samtykke. Men man kan diskutere grad av frivillighet i dette, hvis situasjonen er akutt. Alle foreldre vil si ja til det de tror er til beste for barnet, hvis de får vite at barnet er på vei til å dø. Det oppstår et helt spesielt press. I en slik situasjon kan man diskutere om samtykke har noen verdi. Er det kanskje riktigere å kalle det et «skinssamtykke»?

Dette diskuteres i en artikkel av Eric Kodish i tidsskriftet «The Journal of Pediatrics». Der stiller han rett og slett spørsmålet: – Er det i ►

FAKTABOKS 1

OM FORSKNING PÅ BARN

EU's direktiv 2001/20 om kliniske forsøk er nylig innført i Norge. Direktivet omfatter også forskning som inkluderer barn. Dette direktivet er bakgrunnen for det nye lovforslaget innen EU, som er sendt ut på høring til medlemslandene og skal opp i parlamentet tidlig i 2005.

Det er lite kunnskap om farmakokinetikk (hvordan legemidler omsettes i kroppen) hos barn og i videste forstand også farmakoterapi (behandling med legemidler) av barn. Mange legemidler skrives ut til barn uten at det faktisk er dokumentert at dose, doseintervall og virkning er slik man tror, men ut fra forholdene hos voksne, uttaler Anders Rane, professor i klinisk farmakologi ved Karolinska instituttet

og president i «European Society for the development of pharmacology», som hjelper EU – kommisjonen med lovforslaget.

– Bare en tredjedel av de medikamenter som brukes på barn, er testet ut på barn i henhold til hvordan et legemiddel skal utprøves før det tas i bruk. Nå vil vi tvinge fram testing på barn, sier Rane. – Barn har en helt annen nedbrytning av stoffer enn voksne. Ny-

fødte har ofte en langsommere nedbrytning enn voksne, mens barn i 3 – 4 års alderen kan ha en raskere nedbrytning. Barnemedisin er et mye mindre marked enn voksen medisin. Det vil derfor kreve en relativt dyr forskning om medikamenter som skal brukes på barn, også skal være prøvet ut på barn. Derfor vil lovforslaget inneholde et tilbud til legemiddelindustrien om forlengelse av patenttider når barn blir tatt med i studien. Det er også tenkt at medlemslandene skal sette av penger i et fond til forskning på legemidler og barn, avslutter Rane.

Kilde: www.vardfacket.se

FAKTABOKS 2

ALDERSGRENSER FOR BARNES KOMPETANSE OG MYNDIGHET - I FORBINDELSE MED HELSEHJELP: 12, 16 OG 18 ÅR

Informasjon vedrørende barn i alderen 0 - 12 år

Fra et barn blir født til det er 12 år, skal foreldrene ha all informasjon om barnets helsetilstand og om den helsehjelpen det mottar, for å kunne fatte beslutninger på barnets vegne. Barnet skal også gis informasjon ut fra egne forutsetninger. Enhver undersøkelse og behandling skal imidlertid som hovedregel skje etter tillatelse fra foreldrene. Ved behov for akutt medisinsk hjelp er det ikke nødvendig med slik tillatelse.

Når en pasient er et barn, skal informasjon også tilpasses vedkommendes alder og mod-

ning, noe som bør gjøres i samråd med foreldrene dersom helsepersonellet er i tvil. Helsepersonellens ansvar for å kommunisere med barnet følger av plikten til å gi informasjon og av plikten til forsvarlig og omsorgsfull hjelp. På denne måten etableres et tillitsforhold ved at barnet får innsikt i og forståelse for det helsepersonellet foretar seg.

Informasjon vedrørende barn i alderen 12 - 16 år

For barn mellom 12 og 16 år skal informasjon gis både til barnet og til foreldrene. Fra barnet er 12 år gis det rett til å medvirke. Graden av

medvirkning skal tilpasses alder og modning. Hovedregelen er at barnet samtykker til helsehjelp sammen med foreldrene.

Helserettslig myndighetsalder på 16 år og unntak

Når man når den helserettslige myndighetsalderen, får man myndighet til å avgi samtykke og til å medvirke på andre måter i behandlingen. Den helserettslige myndighetsalderen gjelder også for behandling av informasjon. For eksempel kan en 16-åring gi samtykke til at helsepersonellet gir informasjon om vedkommende til barneverntjenesten. Som nevnt over er den helserettslige myndighetsalderen noe modifisert. Den fravikes når det er nødvendig å gi foreldre informasjon for at de skal kunne ivareta sin omsorgsplikt i forhold til barnelovens kapittel 5

Kilde: Tidsskrift for Den norske Lægeforening nr 5, 2004; 124:667-8

FAKTABOKS 3

TERAPEUTISK/ IKKE - TERAPEUTISK FORSKNING

I medisinsk forskning skiller man mellom terapeutisk forskning og ikke-terapeutisk forskning. Terapeutisk forskning er behandlende forskning, f.eks. utprøving av et medikament. Det innebærer at det enkelte barnet sannsynligvis vil ha nytte av å delta i prosjektet og at forskningen får betydning for behandlingen av andre barn senere. Ikke-terapeutisk forskning, f.eks. fremskaffelse av normalverdier, er definert som at den ikke vil ikke være til direkte nytte for det barnet som undersøkes eller måles, men vil føre til ny kunnskap og bedre

vurdering og behandling av barn på sikt.

Forskning som involverer barn, har hittil vært omfattet av et relativt strengt regelverk. På samme måte som ved annen forskning, kreves skriftlig, informert samtykke – fra foreldre når det gjelder barn under 12 år. I tillegg har det vært fokus på at risikoen i forbindelse med forskning skal være så liten som mulig. Hvilken risiko som aksepteres, er avhengig av om forskningen er terapeutisk eller ikke-terapeutisk. Når det gjelder terapeutisk forskning ved alvorlig sykdom (kreft, alvorlig syke

nyfødte), der det har vært en mulighet for at barnet kunne ha utbytte av å være med i en studie (f.eks. et nytt medikament), har man godtatt en noe større risiko enn ellers. For ikke-terapeutisk forskning har imidlertid kravene vært strenge, og det godtas i prinsippet ikke engang at det skal tas blodprøver av barnet, dersom den ikke kombineres med en blodprøve som likevel skal tas. Det tillates ikke å gi medikamenter som barnet ikke trenger, for å studere farmakokinetikk (Søvik, Tidsskrift for Den norske Lægeforening 1993; 113: 2726-7). Disse retningslinjene finner man i Helsinkideklarasjonen, som ligger til grunn for arbeidet til de forskningsetiske komiteene.

GETTY IMAGES / PHOTODISC GREEN

GETTY IMAGES / RUBBERBALL PRODUCTIONS

GETTY IMAGES / BRAND X PICTURES

det hele tatt mulig å snakke om skriftlig, informert samtykke innenfor barneforskning? Hvem kan ta avgjørelsen som til enhver tid «er til beste for barnet»? Hvis barnets autonomi står i fokus, sier det seg selv at verdien av et samtykke tatt av foreldre, ikke er det optimale. Det er naturstridig at et bitte lite barn kan samtykke. Altså blir det skriftlige, informerte samtykket en illusjon, skriver Kodish.

– Ofte vil det være legen som er den som har best evne til å ta en avgjørelse for hva som er best for barnet.

Kodish mener absolutt at barnets beste må gå foran vitenskapens hensyn, slik også Hel-

sinkideklarasjonen krever. Men han påpeker det vanskelige dilemma som oppstår, når man ikke vet hvordan den nye behandlingen virker. Slik er forskningens natur; man forsker for å få den kunnskapen man ikke har. En ny forskningsmetode kan gi et dårligere resultat, men kan også gi et bedre resultat enn standard behandling. Risiko er til stede uansett valg.

Informasjon i forkant?

I artikkelen i Tidsskrift for Den norske Lægeförening nevner Bratlid et prosjekt der man studerte et nytt prinsipp i forbindelse med gjenoppliving av nyfødte. Beslutningen om valg

av behandling måtte tas i løpet av sekunder etter fødsel, og man derfor valgte å informerte foreldrene først etter at barnet hadde blitt behandlet.

Hva med å hente inn et skriftlig, informert samtykke før fødsel? Det kan være en god løsning, men har også en uetisk side. Er det riktig å utsette alle blivende foreldre for unødig frykt i forkant av en fødsel?

Innenfor visse risikogrupper bør man kunne tenke seg en slik løsning, mener Bratlid, bl.a. fordi det ved en rekke slike akutthendelser er mulig å innsnevre risikogruppen i stor grad. Selv om man må regne med at ved en slik

– *Jeg mener vi må akseptere en annen tidsfaktor for å nå et resultat, når barn skal inkluderes i forskning, sier Dag Bratlid.*

fremgangsmåte må bruke lenger tid på å samle et stort nok forskningsmateriale, vil dette være å foretrekke, framfor å risikere at foreldre i ettertid ville kunne reagere sterkt på at man «gjorde noe med barnet deres» som de ikke var informert om på forhånd.

I en europeisk undersøkelse ble det nylig påvist at over 90% av foreldre hadde et slikt syn. (Lancet 2000;356: 2045-51)

Minimal risiko

Den mest kompliserende faktor når barn inkluderes i forskning, er derfor vurderingen av hvilken grad av risiko som vil være tilstede. Helsinkideklarasjonen stiller strenge krav til vurdering av risiko. Det ene er at barn tilhører en sårbar gruppe og dermed skal behandles med aktsomhet. I tillegg er det vesentlig om forskningen er terapeutisk eller ikke.

Skal man for eksempel ha en kontrollgruppe av friske barn til et forsøk, kan man ikke samle «en haug med unger» for å ta blodprøver. Blodet må skaffes på annen måte, for eksempel ved å ta et glass ekstra av barn som allikevel skal stikkes for prøvetaking. Et ekstra glass blod krever også et skriftlig, informert samtykke

ke fra foreldrene. Både biobankloven og bioteknologiloven regulerer dette. Bratlid tror at det vil bli vanskelig å følge opp intensjonen om at all medisin for barn skal testes på barn, hvis ikke disse kravene blir moderert.

Lenger tid

Det er færre barn enn voksne, og barn er friskere. Slik vil det ligge et annet tidsaspekt inne når vi venter på resultater fra barneforskning. Prosjektene vil ha en annen tidsakse enn tilsvarende prosjekt for voksne. – Jeg mener at vi må akseptere og være bevisst en annen tidsfaktor når vi skal inkludere barn i forskning, sier Dag Bratlid til Forskningsetikk. – For meg vil det være uaktuelt å inkludere barn i et forskningsprosjekt uten at det foreligger et skriftlig, informert samtykke fra foresatte. Det eneste alternativet jeg ser er at foreldrene i hvert fall må ha vært orientert om prosjektet, og derfor kunne hatt mulighet til å si nei i forkant, dvs. kreve standard behandling.

Dag Bratlid mener det er svært viktig at man vurderer hvordan foreldrenes krav om forhåndsinformasjon og muligheten til å kunne si nei, kan ivaretas i situasjoner der det kan være vanskelig å innhente et standard informert samtykke. Han håper at utviklingen både i forhold til det nye lovforslaget i EU, og det som skjer innen forskning, presser fram en debatt om hvordan dette kan håndteres. Åpenhet om temaet er svært viktig for å bevare tillitten til både leger og forskersamfunnet, understreker han. ■

Kilder:

Kronikk av D. Bratlid «Forskning på barn – har vi krysset en grense eller to?», Tidsskrift for Den norske Lægeforening nr. 4, 2004; 124

Artikkel av E. Kodish «Informed consent for pediatric research: is it really possible?» The Journal of Pediatrics 2003; 142: 89 - 90

Helsinkideklarasjonen: <http://www.etikk.no/retningslinjer/helsinkideklarasjonen>

LESER 2005

Tilstede der nøden er størst

Leger Uten Grenser er en uavhengig medisinsk humanitær organisasjon som redder liv og lindrer nød, uansett menneskers politiske og religiøse tilhørighet.

TEKST: TERESE AALBORG

FOTO: LEGER UTEN GRENSER

UNDERSØKELSEN

Si din mening om Forskningsetikk

Gå inn på internett: <http://www.etikkom.no/leser> eller send inn vedlagte skjema i den forhåndsfrankerte svarkonvolutten.

Slik bidrar du også til å støtte organisasjonen «Leger uten grenser». Vi gir kr 20,- for hver respondent som svarer.

- Leger Uten Grenser (MSF) retter sitt arbeid dit nøden er størst, og hjelper alle uavhengig av rase, religion eller politisk tilhørighet. Vi forholder oss upartisk i konflikter og arbeider gjerne på begge sider av konfliktene, sier Atle Fretheim, styreleder i organisasjonen.

Menneskers rett til og behov for å motta humanitær hjelp, og retten til å gi slik hjelp, er de eneste føringene for Leger Uten Grensers arbeid. Millioner av mennesker verden over mangler grunnleggende helsetjenester på grunn av krig, konflikter, naturkatastrofer eller fattigdom. Nylig publiserte Leger Uten Grenser en rapport om de ti underrapporterte humanitære krisene i verden, som får liten dekning i media.

- Høy sikkerhetsrisiko er med på å påvirke medias dekning i krigsherjede land, men selv når «glemte» land opplever medias fokus, blir de humanitære dimensjonene i stor grad ignorert, fortsetter Fretheim.

- Den massive støtten etter flodbølgekatastrofen i Asia viser hvilken enorm positiv virkning media kan ha på hjelpen til mennesker som er i krise. Men hvorfor kan den ikke omfatte dem som er fanget i kriger eller som dør i milliontall av sykdommer som tuberkulose? Stillheten er grusomhetens beste allierte, legger Fretheim til.

Til tross for at Leger Uten Grenser er mest kjent for sitt arbeid i konflikt- og katastrofeområder, er mange situasjoner dramatiske selv om de ikke oppfattes som en katastrofe. Organisasjonen jobber for gatebarn i Burkina Faso, behandler aidsyke i Sør-Afrika, Malawi og Indonesia. Og andre steder der mennesker ikke

har tilgang til grunnleggende helsetjenester, blant annet i Kongo og Armenia.

Rapporterer om overgrep

Den profesjonelle medisinske hjelpen, viljen til å redde liv og å stanse unødvendig lidelse, er bare én del av Leger Uten Grensers mandat. Den andre delen er plikten til å fortelle omverdenen om overgrep og urettferdighet som de ansatte ser i de landene de jobber i.

- Både offentlig og privat snakker våre frivillige ut om situasjonen til mennesker i fare som Leger Uten Grenser jobber for. Formålet er å forbedre livsbetingelsene deres og beskytte deres grunnleggende menneskerettigheter, understreker Fretheim.

Prinsippet har vært en sentral del av Leger Uten Grensers virksomhet siden starten i 1971. En gruppe franske leger fra Røde Kors bevitnet grusomhetene i Nigeria under Biafrakrigen. De ønsket å arbeide for en medisinsk nødhjelpsorganisasjon som også ga dem muligheten til å påkalle verdens oppmerksomhet til overgrep; lik de legene hadde vært vitne til i Nigeria. Sammen med en gruppe journalister startet de Leger Uten Grenser for både å kunne yte medisinsk nødhjelp og snakke ut om lidelsene til mennesker i fare.

Retten til medisiner

En tredjedel av verdens befolkning får ikke tak i medisiner de trenger for å overleve. Gjennom kampanjen «For tilgang til livsviktige medisiner» kjemper Leger Uten Grenser for å stimulere til forskning, utvikling og produksjon av medisiner og vaksiner mot sykdommer som hovedsake-

Sykepleier Cathrine Ulleberg i Sør-Sudan under sultkatastrofen i 1998, et svært utsatt område i Afrika.

lig rammer fattige. Noen slag er vunnet, men det er langt igjen til målet. 40 millioner mennesker lever i dag med hiv/aids. Flesteparten av disse har ikke tilgang til medisiner som kan forlenge liv. Ett av problemene er at medisinerne blir for dyre, fordi de farmasøytiske selskaperne har monopol gjennom patenter. Som en medisinsk humanitær organisasjon kan ikke Leger Uten Grenser akseptere at tilgangen til livsviktige medisiner for en rekke vanlige infeksjonssykdommer er svært begrenset. (Les mer om kampanjen på www.accessmed-msf.org) Leger Uten Grenser er verdens største medisinske nødhjelpsorganisasjon, med prosjekter i over 70 land i Afrika, Asia, Europa og Latin-Amerika. Hvert år sender Leger Uten Grenser frivillige på 3400 oppdrag i felt som jobber sammen med over 16 000 nasjonalt ansatte. ■

Forskningsetikk i KONFLIKT OMRÅDER

Hvilke utfordringer møter en forsker som skal arbeide i konfliktområder? Hvordan håndtere politikk og religion? Og hvilke dilemmaer kan man bli stilt overfor – både forskningsetisk og i forhold til menneskene man møter?

TEKSTBEARBEIDING AV ARTIKKEL ETTER TILLATELSE FRA FORFATTER: LISE EKERN
FOTO: LISE GRUNG

4. april vil Forskningsetiske komiteer ha et åpent møte om forskning i konfliktområder og etiske utfordringer. Følg med på www.etikkom.no

Iselin Frydenlund, religionshistoriker og forsker ved Institutt for fredsforskning (PRIO) har skrevet en lengre artikkel om emnet. Etter opphold i et konfliktfylt Sri Lanka, belyser hun utfordringer med feltarbeid i konfliktområder, med et spesielt fokus på det å være norsk i en gitt politisk kontekst. Vi gjengir her noe tekst fra artikkelen «Hør her. Du som er fra Norge.» – tekst som spesielt berører forskningsetiske tema. Artikkelen finnes i en nylig utgitt bok:

Kulturvitenskap i felt, utgitt på Høyskoleforlaget 2005.

De viktigste dilemmaene som Iselin Frydenlund tar opp i sin artikkel er:

- rollekonflikt
- metodisk empati
- etikk og politikk
- respekt for kultur
- bruk av feltmateriale
- oppdragsgiver og uavhengighet

Iselin Frydenlund har erfaring fra feltforskning på Sri Lanka. Her sammen med Ven Uduwe Dhammaloka på besøk i Norge.

«Min rolle som norsk i felt var også selvforsterkende, i den forstand at jeg heller ikke lot min informanter glemme at jeg var norsk. Hadde mitt studiefelt for eksempel vært malariautbredelse syd på Sri Lanka, ville trolig min norskhet i løpet av feltarbeidet blitt mindre vesentlig. Men fordi jeg stilte spørsmål om forholdet mellom hinduer og buddhister, mulige politiske løsninger på borgerkrigen, eller buddhistiske munkers syn på konflikten, ble min norskhet i felt naturlig nok forsterket. Temaet for hva man studerer er altså en medvirkende faktor for ens rolle i felt.» (art. side 7)

Å bevare sin metodiske empati

«Den norske antropologen Thomas Hylland Eriksen tar nettopp opp spørsmålet om i hvilken grad man kan innhente gode etnografiske data hvis man ikke kan fordra menneskene man studerer. Jeg støtter hans syn om at verdien måles av kvaliteten på dataene, «ikke ved hvor mange nære venner man har skaffet seg i felten» (Eriksen 1993: 30). Når man er i felt, må man tenke ut måter man kan løse denne metodiske utfordringen på. En av mine strategier i disse sammenhengene har vært å bevisst bruke mitt «fortrinn», nemlig at jeg før Norges rolle på Sri Lanka ble kjent hadde begynt med Sri Lanka-studier, og at jeg var spesielt opptatt av buddhismen. Det har virket formildende på selv den mest hardbarka nasjonalist! Videre har det vært avgjørende for meg å minne meg ▶

GETTY IMAGES / IMAGE BANK

Rollekonflikt

«I tillegg til ens bestemte personlige forutsetninger, som for eksempel kjønn, blir man også tildelt ulike roller i felt.(....) Noen opplever også å bli ansett for å være spion, for lokale myndigheter, eller for fremmede makter. Feltarbeid, som alle andre sosiale sammenhenger vi opptrer i, innebærer et komplekst samspill mellom de ulike rollene. Det er imidlertid ikke alltid at ens mange roller er klart atskilte, verken for en

selv, eller for de man studerer. Denne rolleklarheten kan skape problemer (Eriksen 1993; Fangen 2004). Hva innebærer det egentlig at jeg var student/forsker og fra Norge?» (art. side 5)

«Min norske identitet ble faktisk vel så avgjørende for meg i felt som det at jeg er en kvinne fra Vesten, at jeg ble en fortrolig venn, eller at jeg studerte buddhismen, fordi min nasjonalitet var blitt en del av den konflikten jeg prøvde å forstå.» (art. side 6)

GETTY IMAGES / STONE

selv på viktigheten av å forstå hvorfor mange er så oppriktig opprørte over Norges rolle på Sri Lanka. Det er likevel viktig å understreke at de fleste kompromissløse nasjonalister jeg har snakket med er hyggelig folk som jeg ikke har problemer med å omgås, eller intervjuer, selv om jeg er svært uenig i deres politiske syn. Forståelse trenger altså ikke å stå i motsetning til kritisk distanse.» (art. side 10)

Etikk og politikk

«Alle feltarbeidere har et spesielt ansvar for å ikke påføre de menneskene man studerer for «økt risiko for skade eller andre betydelige belastninger». Kan ens nærvær eller forskning føre til overgrep, eller angst for overgrep på noe slags vis? Jeg har allerede nevnt at den politiske situasjonen på Sri Lanka gjorde at folk kunne være engstelige for å snakke. Det førte til at jeg måtte beskytte mine informanter på best mulig måte. Selv om tillitt er et springende punkt i alle intervjusituasjoner, er dette en langt større utfordring hvis man inter-

vjuer folk som har grunn til å tro at det å gi ut informasjon kan skade dem selv, eller andre.

En viktig forutsetning under mine feltarbeid på Sri Lanka var at intervjusituasjonen var så privat som mulig. Jeg oppsøkte folk hjemme, eller ble igjen i templene etter «stengetid». Hvis jeg måtte bruke tolk, ønsket flere å bruke venner de kunne stole på, i stedet for mine assistenter. Videre gjorde folks engstelse det vanskelig å bruke båndopptaker, og jeg måtte derfor skrive notater underveis, eller skrive ned etterpå. Jeg unnlot også å snakke om hvem jeg hadde kontakt med, fordi mange ønsket å være helt anonyme.

En av de viktigste tingene man gjør på feltarbeid, enten man velger strukturerte intervjuer eller deltakende observasjon, er altså å bygge opp tillitt i felt.» (art. side 14)

Respekt for kultur

«For all oppbygging av tillitt i felt er det også avgjørende at man viser interesse og respekt for den kulturen man er i. Ettersom jeg som norsk hadde mange «odds» mot meg i felt, ble det viktig for meg å understreke at jeg var spesielt interessert i buddhismen på Sri Lanka, og at det bor buddhister i Norge, også singalesiske buddhister. Mange syntes det var flott at jeg som norsk kunne være så interessert i buddhismen. Selv om informasjon om min interesse for forskningsfeltet, eller opplysninger om norske forhold ville være naturlig å oppgi uansett tema for feltarbeidet, ble denne informasjonen gitt og tolket i en bestemt politisk kontekst.» (art. side 16).

Bruk av feltmateriale

«I sin diskusjon av «det farlige feltarbeidet» diskuterer Jacobsen og Kristiansen (2001) i hvilken grad «det farlige» kan finnes i selve forskningsresultatet, og de dilemmaer som kan oppstå i etterkant av feltarbeidet. Hva brukes den ferdige avhandlingen til? Særlig i USA har det vært mange kontroverser rundt det amerikanske forsvarrets bruk av antropologisk materiale, ikke minst amerikanske antropologers forskning på oppdrag fra militæret. For eksempel ble egne forskningsprosjekter satt i gang i Nord-Vietnam under Vietnamkrigen slik at amerikansk militærpersonell lettere kunne identifisere minoritetsgrupper (Bourgeois 1990). Dette er selvsagt uakseptabelt i et feltarbeidsetisk perspektiv, fordi det kan utsette menneskene man studerer for stor

fare. Snarere er det mange som ønsker at forskningen deres skal komme sårbare grupper til gode, eller at ens forskning skal bidra til forbedring av en situasjon gjennom økt kunnskap og forståelse. Når man studerer konfliktfylte temaer er det derfor viktig å stille seg spørsmålet om hvordan ens materiale kan bli (mis-)brukt i etterkant.» (art. side 18)

Oppdragsgivers uavhengighet

«Det politiske minefeltet er ikke blitt mindre med studien av buddhistmunkenes syn på fredsprosessen. For det første kunne det bli skapt et inntrykk av at studien ikke er uavhengig, fordi jeg fikk finansiell støtte av UD. I slike tilfeller er det viktig å være åpen om hvem man har fått penger av, samtidig som man i forhold til finansieringskilden etterstreber fri og uavhengig forskning. Det betyr at selv om informert samtykke er et ideal i alt feltarbeid, kan verken informanter eller oppdragsgiver tillegges en sensorrolle for det man skriver. Videre er studien av munkene sensitiv fordi jeg vet at den vil bli lest både av munkene selv og av norsk UD.

På den ene siden må studien skrives med varsomhet, fordi mange ønsker å fremstille Norge i et mest mulig negativt lys. Én kritisk setning kan plukkes ut av konteksten og brukes for å sverte meg, nordmenn generelt og norsk UD spesielt. Det er jo ikke mitt mål at materialet mitt skal brukes mot fredsprosessen. På den andre siden er jeg heller ikke et instrument for norsk fredspolitik som skal innhente «etterretningsinformasjon», eller unnlate å stille kritiske spørsmål ved norsk Sri Lanka-politikk. Målet er snarere å bidra til økt forståelse blant beslutningstakere i norsk utenrikspolitikk for de ulike synene på fredsprosessen og Norges rolle i den. (art. side 18).

Litteraturhenvisninger i utdrag av tekst:

Eriksen, Thomas Hylland 1993: *Små steder – Store spørsmål. En innføring i sosialantropologi.* Oslo: Universitetsforlaget.
 Fangen, Katrine 2004: *Deltagende observasjon.* Bergen: Fagbokforlaget.
 Jacobsen, Michael Hviid & Kristiansen, Søren 2001: *Farligt feltarbeide: etik og etnografi i sociologien.* Aalborg: Aalborg Universitetsforlag

gjesteskribent

KRISTIN STRAUMSHEIM GRØNLI

JOURNALIST I FORSKNING.NO

LEDER FOR NORSK FORENING FOR FORSKNINGSJOURNALISTER (NFFJ)

I hvert nummer
vil vi presentere
en ny gjest

FORSKNINGSJOURNALISTIKK OG VITENSKAPELIG KONSENSUS

Er idealet om balansert kildebruk et problem for forskningsjournalistikken?

Det journalistiske kravet om balanse er et krav om å oppsøke forskjellige kilder, og sørge for at flere syn på samme sak kommer fram. Det er et viktig prinsipp som skal være med på å hindre tendensiøs journalistikk.

Den siste tida har dette blitt trukket fram som en problematisk side ved forskningsjournalistikken. Problemet skal være at balanseidealet skaper et bilde av konflikt på områder hvor forskere i stor grad er enige – eller hvor man påberoper seg et såkalt konsensus.

For eksempel har det nylig blitt viet en del oppmerksomhet til en studie som problematiserer den amerikanske mediedekningen av klimaforskning. Studiens konklusjon er at balanseidealet på en uheldig måte har forsterket synspunktene til en i utgangspunktet liten gruppe klimaskeptikere (*Boykoff & Boykoff: Balance as Bias: Global Warming and the U.S. Prestige Press, Global Environmental Change, 2004*).

Den samme typen diskusjon har pågått her hjemme den siste tida. Omtalen av forskning som stiller spørsmålsteget ved deler av den etablerte klimaforskningen, har fått enkelte klimaforskere til å se rødt. Debatten har gått i flere medier – for eksempel på forskning.no og hos Forskerforbundets blad *Forskerforum*.

Å gi en mediedekning til de forskjellige standpunktene innen vitenskapen som er proporsjonal med antallet forskere som støtter de respektive standpunktene, er en umulig oppgave. Farene ved å ignorere forskere og forskningsresultater fordi de ikke faller innenfor konsensus, slår meg dessuten som større enn problemene ved å risikere å slippe til én og annen perifer teori som i ettertid ikke viser seg å ha overlevelsessevne.

Naturlig nok er det viktig å forsikre seg om at forskningen ikke sporer av fra idéer som er understøttet av mye forskning, mot idéer som enda ikke har måttet tåle den samme utprøvingen. Samtidig viser vitenskapshistorien gang på gang at viktige oppdagelser møter stor motstand, at forskerne bak dem blir ignorert, latterliggjort eller til og med torturert på grunn av sine kjetterske idéer. Det bør være unødvendig å nevne eksempler i et forum som dette.

Forskningsresultater fremkommer altså ikke ved håndsopprekning. Vitenskap har egentlig ikke noe med konsensus å gjøre. Konsensus hører til i den politiske sfæren. I vitenskapen trengs bare én forsker som har rett – det vil si at han eller hun har resultater som er reproduserbare for resten av verden. Mange av historiens største forskere er store nettopp fordi de brøt med konsensus.

Det er nettopp uenigheten og den kontinuerlige selvkritikken som bidrar til at vitenskapen klarer å skaffe til veie ny kunnskap. Vitenskapelig konsensus er altså ikke et annet ord for sannhet. Vitenskapelig konsensus kan, og vil utvikle seg og forandre seg med nye forskningsresultater.

Det er ikke dermed sagt at man ukritisk skal gi de mer perifere teoriene ubegrenset spalteplass. Mediene har kanskje en forkjærlighet for «the lonesome cowboy» - den enslige forskeren som våger å reise seg og tale flertallet midt imot.

Forskningsresultater kan motsi hverandre, og mediene har fått kritikk for å tillegge minoriteten samme vekt som majoriteten, og dermed fremstille forskningen som mer usikker enn den egentlig er. Det er nok et relevant poeng – for eksempel dersom man tenker på at

det skal fattes politiske beslutninger på bakgrunn av forskningsresultater. Samtidig er det ikke mediene som avgjør hvilke forskningsteorier som blir stående. Det sørger vitenskapens indre mekanismer for på egen hånd.

Samtidig er det selvfølgelig viktig at mediene prøver å synliggjøre hvor stor aksept som faktisk finnes for de forskjellige teoriene.

Den viktigste utfordringen for den norske forskningsjournalistikken er imidlertid ikke deknningen av teorier som går mot strømmen. Den største utfordringen er å stable på beina en forskningsjournalistikk som makter å stille kritiske spørsmål til vitenskapen og forskerne. En annen utfordring er å sette ord på den vitenskapelige usikkerheten – som i høyeste grad er tilstede på et nytt forskningsfelt som klimaforskning. Her har vi langt igjen å gå, og det er ingen tvil om at det kan være en utfordring å drive journalistikk, når artiklene dine ikke faller i smak hos de fremste representantene for det såkalte konsensus.

En nylig gjenopplivet Norsk forening for forskningsjournalister (NFFJ) har som mål å hjelpe til med å skape et fruktbart fagmiljø for forskningsjournalister her i landet. Dette vil være en arena for å diskutere denne typen problemstillinger.

Journalistens oppgave er å belyse de vitenskapelige prosessene – noe som krever mer innsats enn å sakke forskningsresultater fra de vitenskapelige tidsskriftene. Vet publikum hva vitenskap er, hvordan den fungerer, og hvilke premisser den legger for samfunnsutviklingen? Forskerne må på sin side akseptere at journalistene ikke er talerør eller PR-agenter for det til en hver tid rådende vitenskapelige konsensus. ■

Sett og hørt

UNESCO oppretter globalt etikknettverk

FNs organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon (UNESCO) er i ferd med å utarbeide et verdensomspennende nettverk over ressurspersoner, kompetanse, lovgivning og utdanningsprogrammer innen etikk. Nettverket vil bli åpent tilgjengelig på Internett.

Nettverket kalt Global Ethics Observatory (GEO) skal bli et verdensomspennende nettverk av databaser innen bioetikk og andre områder for anvendt etikk så som miljøetikk og etikk i vitenskap og teknologi.

Nettverket skal inneholde fire ulike databaser:

- en database skal være en oversikt over individuelle eksperter innenfor etikk i de ulike landene
- en annen base skal gi oversikt over ulike etikkinstusjoner, forskningsinstusjoner og ulike komiteer som arbeider med etikkspørsmål i de ulike UNESCO landene
- en database over ulike utdanningsprogrammer tilgjengelig
- en database over de ulike lands lovgivning, retningslinjer og reguleringer innen etikk

Nettverket er ment som et ressurscenter med tanke på harmonisering og kompetanseoppbygging i ulike land som er medlem av UNESCO. Ressursene vil også bli gratis tilgjengelig via UNESCOs nettsider.

Den første databasen skal nå være ferdig og vil bli gjort tilgjengelig innen kort tid.

Mer informasjon om det planlagte nettverket finnes på UNESCOs hjemmesider: <http://portal.unesco.org>

Danmark får nytt etisk råd

I januar 2005 ble det i Danmark etablert et nytt etisk råd. Det skal dekke etisk rådgivning i forbindelse med anvendelse av bio- og gen-teknologi i relasjon til mennesker, natur, miljø og matvarer.

Rådet vil få tilført flere midler pga utvidete oppgaver, i første omgang en million danske kroner.

(Kilde: www.ing.dk)

FN er splittet i synet på kloning

En splittet komité i FN vedtok nylig en ikke-bindende resolusjon som ber om forbud mot alle former for kloning.

Appellen var framsatt av USA, med 71 stemmer mot 35, mens så mange som 43 avsto fra å stemme. Forslaget går nå videre til Hovedforsamlingen.

Land som Storbritannia, Belgia og Singapore var imot resolusjonen. De gjorde det klart at den ikke vil få betydning for stamcelleforskningen i deres respektive land.

Belgia forsøkte å få vedtatt en resolusjon som ville være mer akseptabel for dem som støtter stamcelleforskning.

(Kilde: vl.no/NTB)

Terapeutisk kloning tillatt i Sverige fra 1.april

Den nye loven innebærer at det blir tillatt å framstille befruktete egg til forskningsformål. Det blir tillatt med terapeutisk kloning eller somatisk kjerneoverføring, som det også kalles. Man kan da bytte ut en cellekjerne i et ubefruktet egg med cellekjernen fra en kroppscelle. Fordelen med de stamcellene man da får ut, er at risikoen for avstøting ved transplantasjon da blir mindre. Metoden er den samme som brukes for å klonere mennesker. Men det er absolutt forbudt. De embryo som skapes, får bare utvikle seg i 14 dager.

To svenske forskergrupper ligger allerede i startgropen for å gjennomføre terapeutisk kloning; Karolinska Institutet og Sahlgrenska universitetssjukhuset.

(Kilde: www.sr.se)

Norge og stamceller

I Tidsskriftet for Norsk Lægeforening nr. 4 i år finner vi en artikkel av Charlotte Haug som oppfordrer til en snuoperasjon i forhold til det norske standpunktet så langt – at det er forbudt å forske på embryonale stamceller. Hun argumenterer for endring av loven. Først tar hun en diskusjon på stridstemaet: Når starter menneskelivet? Og siterer professor emeritus - og grunnlegger av Stanford Center for Biomedical Ethics - Ernie Young, som beskriver hovedskillelinjen i denne debatten slik:

«Det dreier seg hovedsakelig om hvorvidt man gjør en distinksjon mellom det å være et menneske/menneskelig (being human) og det

å være en person (being a person). Gjør man en slik distinksjon, vil de fleste falle ned på at en blastocyst - som er utgangspunktet for embryonale stamceller - ikke er en person. Man kan derfor akseptere utvikling av og forskning på embryonale stamceller. Gjør man ikke en slik distinksjon, vil man oppfatte en blastocyst som en person og vil være mot slik forskning. Det ene standpunktet kan ikke sies å være mer riktig eller etisk høyverdig enn det andre.»

Haug beskriver også ulike problemer ved å holde seg utenfor denne forskningen – ikke bare går man glipp av kunnskap, men hun mener at vi gjennom forbudet også på et vis melder oss ut av debatten om hvordan dette vanskelige området skal reguleres og styres.

Hun avslutter artikkelen med denne oppfordringen:

«Forskning på humane embryonale stamceller stiller oss overfor en rekke etiske dilemmaer. Men så lenge denne forskningen overvåkes nøye og er under streng regulering, vil svært mange mene at den kan foregå på en etisk forsvarlig måte. Videre forskning på embryonale stamceller er, slik vi ser det i dag, en av svært få realistiske muligheter til å finne årsakene til sykdom og utvikle behandling for en lang rekke pasienter med kroniske, alvorlige og uhelbredelige sykdommer. Forskningen pågår i dag i mange land, og behandlingalternativene vil bli tilgjengelige for norske pasienter. Da bør Norge og norske forskere delta både i forskningen og i den internasjonale debatten om reguleringen av forskningen. I så fall må bioteknologiloven endres.»

Liktyver i California skal stoppes

Mange donerer likene sine til forskning – også i California. Men ved California Universitet (UC) har det vært stjålet både lik og deler av lik; det finnes nemlig en utbredt ulovlig handel med vev og kroppsdelar.

I fjor ble et av forskningsprogrammene ved UC lagt ned, fordi man hadde mistanke om salg av kroppsdelar.

Tiltak fra universitetets side er blant annet data-strekkoding av lik og likdeler, for å hindre at slike overgrep skjer.

Professor i bio-etikk, Arthur Caplan, tror imidlertid at tyver bare vil fjerne strekkodene og oppfordrer heller til menneskelig overvåking.

Uansett – liktyveri er ikke etisk akseptabelt. De som donerer sitt lik skal vite at det går til den forskningen og den institusjonen de ønsker.

(Kilde: www.dagbladet.no)

Ny hjerne?

I Kina har det nylig vært et gjennombrudd innen forskning på å erstatte ødelagt hjernevev. Metoden er eksperimentell, men ble oppdaget ved en tilfeldighet av professor Zhu Jianghong fra universitetet i Fudan. Det som skjedde var at en pasient kom til sykehuset med en spisepinne hugget inn i øyet. Da denne ble tatt ut, var den dekket av materiale fra hjernen. Professoren begynte å dyrke disse cellene, og noen måneder senere var det blitt flere millioner celler. Disse ble transplantert inn i en hardt hjerneskadet pasient. Cellene begynte å vokse i hjernen og til nå er åtte mennesker behandlet på denne måten.

Flere stamcelleeksperter mener dette er en fantastisk nyhet. Ingen har klart dette før. – Det utrolige er at kineserne allerede gjør dette på mennesker, sier stamcelleforsker Peter Mountford i England. – Vi har bare så vidt begynt å tenke på hvordan vi skal få det til.

(Kilde: VGnett)

Evig liv?

Nanoteknologien ser ut til å møte mange etiske utfordringer underveis. Da et det godt å vite at Norge i regi av Forskningsrådet allerede har en første rapport klar – også med tematikken etiske utfordringer. Vi kan ikke annet enn bli betenkte når vi snapper opp følgende nyhet: «Teknologuru går for evig liv. Spår nano-revolusjon om 20 år.» Det er IT-avisen Mobilen som skriver om oppfinneren og forfatteren Ray Kurzweil som prøver å holde seg i live 20 år til, i påvente da av evig liv.

Han tror på en nært forestående medisinsk teknisk revolusjon der nanoroboter strømmer gjennom kroppen og kontinuerlig reparerer og oppgraderer muskler, blodårer, hjerneceller, ben og marg. I følge Kurzweils vil de små maskinene, som ikke er større enn blodcellene, laste ned genetiske programmer og instruksjoner via Internett. Han mener man til og med kan klare seg uten hjerte.

Mer enn noen gang passer uttrykket: Den som lever får se.....

Tittel:

Patent på plyndring? Om opphavsrett, etikk og nykolonialisme

FORFATTER: VANDANA SHIVA

FORLAG: SPARTACUS

ISBN 82-430-0314-2

I denne boken argumenterer Vandana Shiva for at WTOs patentlovverk, Trade related intellectual properties (TRIPS), har ført til tap og reduserte muligheter for både land og folk i sør. I motsetning til rådende oppfatning i vest, hevder Shiva at patentlovverket ikke stimulerer til menneskelig kreativitet, men til storselskapenes plyndring.

Shiva er en miljøaktivist og boken «Patent på plyndring?» bør helst leses som et bidrag i hennes kamp for miljø, menneskerettigheter og rettferdig utvikling. Formålet med boken er å engasjere leseren til selv å delta i kampen mot dagens patentsystem. Som hun selv skriver: – «Mot slutten av boken håper jeg at mine bekymringer også vil være dine».

Men greier hun dette?

Kolonialisering

Hovedbudskapet til Shiva er at vestlige land begår biotyveri gjennom stadig erobring av biologisk mangfold og tradisjonell kunnskap. Shiva mener at vestlige patentsystemer som gjøres globale, er et kolonialiseringsskred brukt av vestlige land for tilrøving av verdier i sør. Hun viser til at patenter har vært benyttet som erobringsskred fra det 16. århundre.

– «Tidligere erobret man landområder, gull og mineraler. I dag intellektuell eiendom eller tankeprodukter».

For Shiva er globaliseringen av et vestlig patentsystem et direkte angrep på fattiges øko-

nomiske rettigheter. Gjennom WTOs patentlovverk står indiske bønder i fare for å miste sin kollektive rett til biologisk mangfold, tradisjonell kunnskap, såkorn og medisinske planter, skriver hun.

Det finnes mange eksempler på at tradisjonelle urter og frøsorter har blitt patentert av vestlige selskaper. Det mest kjente tilfellet er kanskje basmatirisen som gjennom århundrer har blitt dyrket og utviklet i India. I 1997 fikk imidlertid selskapet Rice Tec Inc fra Texas patentnummeret 5663484 på basmatirisens linjer og frø. Patentet på denne «oppfinnelsen» er uvanlig omfattende og består av 20 krav. Der som patentet settes i kraft, må indiske bønder søke tillatelse til å dyrke basmatiris!

Også patenter på nye frøsorter er en trussel mot bønder og biologisk mangfold. Selskapet Monsanto har patentert frø som omfatter hele planteproduksjonsprosessen; fra plantedyrking til avling og salg. Monsanto har også utviklet frøsorter med et døds-gen, som hindrer bønder i å ta vare på frø til neste avling. I senere tid har tusener av indiske bønder tatt livet av seg, fordi de har blitt lurt til å kjøpe dyre frø og plantegift fra storselskapene.

Hun skriver: – «Det er tragisk at vårt folks muligheter til å overleve skal overlates til multinasjonale konserner. Frø kan ikke eies. For bonden er ikke frø bare en kilde til fremtidens planter og mat; det er lagerplass for kultur og historie. Frøet er også det første ledd i matkjeden og dermed det sanne symbolet på mat-sikkerhet.»

Med TRIP-avtalen er altså patentlovene brakt tilbake til mønsteret fra kolonitiden. I likhet med kolonilandene gjøres landene i Sør avhengige av importerte varer, mens lokal produksjon og fremstilling avvikes.

Hva kan gjøres?

Shiva etterlyser et beskyttelsessystem mot dagens patentlovverk. Mangelen på et slikt system gjør at dagens form for tyveri av biologisk mangfold og tradisjonell kunnskap vil øke, mener hun. Bondens rettigheter (farmers rights) og konvensjonen om biologisk mangfold (CBD) er imidlertid en motvekt til oppdretternes rettigheter. CBD har anerkjent den nasjonale suvereniteten som landene har til sin egen biologiske rikdom, og erkjent at tradisjonelle samfunn har bidratt til kunnskap om bruk av biologisk mangfold. Problemet er at disse rettighetene svekkes av intellektuelle rettigheter og TRIPS-systemet.

Den virkelige politiske oppgaven er – i følge Shiva – å arbeide for å holde tradisjonelle og biologiske mangfoldssystemer i live.

Er så Shivas bekymringer blitt mine?

Jeg tror at den som leser denne boken, må gripes av urettferdigheten som ligger i patent-systemet. Boken illustrerer på en god måte hvordan et vestlig individ- og profittoorientert samfunn berøver seg rettigheter på bekostning av mer tradisjonelle kulturer. Den gir også bekymringer med tanke på hva vi kan forvente oss i fremtiden, når det gjelder patent på medisiner. Vi kjenner jo alle til hvordan amerikansk farmasøytisk industri nektet andre land å produsere HIV/AIDS medisin billigere. Boka er i så måte ett viktig bidrag i utviklingsdebatten.

Boken er imidlertid nærmest blottet for motargumenter til eget standpunkt og dermed også noe ensidig. Språket i boken er også enkelte steder dårlig; med så lange setninger at innholdet blir vanskelig å forstå. I tillegg gjen-tas noen argumenter nærmest som et mantra. Og OBS, leseren bør være oppmerksom på feil i oversettelsen!

Lillian Eriksen

Styreleder Foodfirst Information and Action Network (FIAN) Norge

Æres den som æres bør?

Det er liten tvil om at Lise Meitner ble forbigått da Nobelprisen i kjemi i 1944 gikk til Otto Hahn alene. Lise Meitner var både kvinne og av jødisk herkomst og samarbeidet med Hahn. Hun flyktet fra sin stilling i Berlin for å redde livet i 1938, men dette kostet henne sannsynligvis Nobelprisen. Hun knekket den teoretiske nøtten, men fikk ingen anerkjennelse for sin innsats innen forskning om atomspalting, da prisen ble delt ut.

TEKST: SIGRID SKAVLID

I denne spalten i forrige nummer av Forskningsetikk, tok vi opp temaet; hvilket ansvar har forskerne for anvendelsen av forskningens resultater? Dette ble eksemplifisert med historien om utviklingen av atombomben i Manhattan-prosjektet. Når vi først er inne i fysikkens verden og oppdagelsene av kjernespalting, kan vi trekke frem en annen historie; historien om Lise Meitner. Hennes arbeid la grunnlaget for det som senere ble til Manhattan-prosjektet, sammen med en rekke andre oppdagelser, men som ble forbigått, da heder og ære ble delt ut av den svenske Nobelkomiteen.

Lise Meitner ble født i Wien i 1878 i en jødisk familie. 29 år gammel, med doktorgrad i fysikk i bagasjen, dro hun til Berlin for å arbeide videre under Max Planck. I Berlin ble hun kjent med blant andre Albert Einstein og ikke minst den jevngamle kjemikeren Otto Hahn, som hun samarbeidet med i flere tiår.

I 1917 var både Hahn og Meitner blitt ledere for hver sin avdeling ved det prestisjetunge Keiser Wilhelm Institutt. De studerte begge radioaktive substanser; Hahn den kjemiske siden og Meitner den fysiske. Sammen oppdaget de grunnstoffet protactinium.

Til tross for den enorme kjønnsdiskrimineringen på denne tiden og mye motstand i akademiske kretser vant Meitner anerkjennelse. Hun ble den første kvinnelige professor i fysikk i Tyskland.

Med nazistene ved makten ble det i Tyskland umulig for ikke-ariere å inneha ledende akademiske stillinger ved offentlige institu-

sjoner. Meitner mistet professoratet hun hadde ved Universitetet i Berlin, men greide å holde stand ved Keiser Wilhelm Instituttet, da dette var industrifinansiert og uklart om det falt inn under loven som forbød ikke-ariere i offentlige undervisningsstillinger. På instituttet greide erklærte nazister og Meitner lenge å beholde et godt miljø med forskningen i fokus. Hahn var anti-nazist og Meitners nære venn og forskerkollega. De knyttet til seg Fritz Strassmann som assistent.

I 1934 begynte forskergruppen et prosjekt om utforskning av stoffer i tilknytning til uran. Denne forskningen skulle senere kulminere med oppdagelsen av fisjonsteknologien, eller kjernespalting av atomer. De bombarderte uran med nøytroner. Det som skjedde med stoffet, var uforklarlig. Hahn og Strassmann utførte de praktiske eksperimentene, og Meitner forsøkte å forklare dem teoretisk.

Med den tyske annekteringen av Østerrike i 1938 ble Lise Meitner ansett som tysk jøde. Hun skjønte at hennes liv var i fare ved å bli i Tyskland. Etter en dramatisk flukt endte hun i Sverige som underordnet assistent for nobelprisvinneren Manne Siegbahn.

Hun fortsatte samarbeidet med Hahn pr. brev og gjennombruddet i forskningen deres kom bare noen måneder etter hun hadde forlatt landet. Meitner og Hahn møttes i all hemmelighet høsten 1938 i København, hvor de diskuterte Hahn og Strassmanns videre arbeid i prosjektet. Årskiftet 1938-39 hadde Meitner forklaringen. Det som skjedde var at atomene

ble splittet! Hun skrev til sin gode venn i Berlin sporenstreks. Da artikkelen med de oppsiktsvekkende funnene ble publisert i *Naturwissenschaften*, inneholdt den ikke Lise Meitners navn eller henvisning til henne, kun Otto Hahn, noe hun beklaget bittært i brev til sin venn.

Det er ikke vanskelig å forstå at det var nærmest umulig å henvise til en jødisk kvinnes forskningsinnsats i Det tredje riket, men Hahn gjorde lite for å rette opp inntrykket i ettertid. Tvert i mot la han vekt på at gjennombruddet kom etter at Meitner hadde forlatt landet. Det var Strassmann som gjorde oppmerksom på Meitners store bidrag i prosessen og utropte henne til den intellektuelle lederen i forskergruppen.

I 1944 ble Otto Hahn tildelt Nobelprisen i kjemi for sitt arbeid. (Utdelt etter krigen, det var forbudt for tyskere å motta Nobelpriser under krigen). I 1943 fikk Meitner tilbud om å komme til USA og jobbe med utvikling av atombomben, men av slo bestemt. Meitners innsats innen fysikkforskning ble i løpet av krigen anerkjent. I 1992 ble stoff nr. 109 oppkalt etter henne; Meitnerium (Mt).

Vil du lese mer om Lise Meitners liv og vitenskap?

Prøv biografien «Lise Meitner – a life in physics», skrevet av Ruth Lewi Sime, Berkeley, University of California Press, 1996 som denne artikkelen bygger på.

*Ettersendes ikke ved varig adresseendring,
men sendes tilbake til senderen med
opplysninger om den nye adressen.*

Returadresse:
Forskningsetikk, P.b. 522 Sentrum, 0105 Oslo

FORSKNINGSETISKE KOMITEER

DE NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITEER har fått sitt mandat fra Utdannings- og forskningsdepartementet. Komiteenes oppgave er å opplyse om og gi råd i forskningsetiske spørsmål. De skal stimulere til debatt om saker som har betydning både for forskersamfunnet og for befolkningen generelt. Komiteene er administrativt tilknyttet Norges Forskningsråd.

DE NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITEER

Prinsens gate 18
P.b. 522 Sentrum
0105 Oslo

Tlf: 23 31 83 00
Faks: 23 31 83 01
post@etikkom.no

www.etikkom.no

NEM

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for medisin*

NENT

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for naturvitenskap
og teknologi*

NESH

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for samfunnsvitenskap
og humaniora*

